

Makedon Kültüründe Mitolojik Halk Şarkıları

Filiz Mehmetoğlu *

Mehmetoğlu, F., *Türk Folklor Araştırmaları/Turkish Folklore Research*. 2025-II/ Sayı/No. 371, ss. 421-439. e-ISSN 3023-4670. DOI: 10.61620/tfa.79 <https://turkfolklorarastirmalari.com>

Öz

Mitoloji sözcüğü genellikle mitolojik anlatılar, efsaneler, destanlar ve benzeri temelde sözlü kültüre dayalı ürünleri anımsatır. Bu çalışmanın problematiğini Makedon mitlerindeki halk şarkıları oluşturmaktadır. Başka bir deyişle Makedon folklor ve kültürünün bir parçası olan mitolojinin örnekleminde mitolojik halk şarkıları ele alınmıştır. Bu çalışmada, Makedon mitleri taranarak 'mitolojik halk şarkıları' ayıklanmış tarama, çeviri ve yorumlama yöntemleri kullanılmıştır. Bu bağlamda alıntılanan Makedonca mitolojik şarkılarından ortaya çıkan bulgular analiz edilmeye çalışılmıştır. Makedonca mitolojik şarkılardaki efsaneler, inanışlar ve onların insan olan ve olmayan karakterleri Makedon mitolojisinin yapısı hakkında temel ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Her şarkının Makedon mitolojisindeki arka planı, inanış ve tasviriyle birlikte ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Ayrıca karakterlerin yapısı, görünüşü ve yaşadıkları mekânlar da tüm detaylarıyla aktarılmıştır. Doğaüstü yaratıkların insanlarla olan ilişkileri ve iletişimleri saptanarak bunlar arasında olağanüstü yeteneklerle ödüllendirilmiş olan periler, fayda ve zararı vurgulanmış; aynı anda şarkıların bünyesindeki yılan figürü ve kötülüğün simgesi şeytani bir yaratık olan ejderha motiflerinin başat rolleri üzerinde durulmuş; mitolojik sembollerin günümüz Makedonya'sındaki yansımaları araştırılmıştır. Artık inanç sisteminde yer bulmayan ve dönüşen eski inanışlar da tespit edilmeye çalışılmıştır. Konu, metinlerde sözü edilen tarihî kişilikler ve mitolojik inançların günümüzdeki yansımalarını açıklamak adına

* Dr., Araştırmacı-Yazar / Researcher-Writer. Türkiye. mehmetoglufiliz@gmail.com.

ORCID 0000-0003-4823-7384

görsel malzeme ile desteklenmiştir. Makedon mitolojik halk şarkıları içerisinde Türklükle ilgili ve İstanbul özel adının geçtiği şarkılara rastlanması kültürler arası ilişkilere örnek olması açısından önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar sözcükler: mitoloji, Makedon mitolojik şarkıları, Makedon mitolojisinde Türklük algısı, doğaüstü varlıklar, mitik şarkılar

Mythological Folk Songs in Macedonian Culture

Abstract

The word mythology generally refers to mythological narratives, legends, epics and similar products of oral culture. The problematic of this study is the folk songs in Macedonian myths. In other words, mythological folk songs are discussed in the sample of mythology, which is a part of Macedonian folklore and culture. In this study, scanning, translation and analysis were used as methods. Macedonian myths were scanned and "mythological folk songs" in their own words were extracted. The Macedonian mythological songs quoted in the study were tried to be analysed in line with the findings. The legends, beliefs and their human and non-human characters in the Macedonian mythological songs provide basic and detailed information about the structure of Macedonian mythology. The background of each song in Macedonian mythology is described in detail, together with its beliefs and depiction. The structure of the characters, their appearance and the places where they live are also described in detail. The relationship and communication of supernatural creatures with humans is also mentioned. Among these, the main characters are the fairies who are rewarded with extraordinary abilities, the snake figure that embodies benefit and harm at the same time, and the dragon, a demonic creature symbolising evil. In addition, with the findings of the symbolic structure in mythology, the reflections of mythological symbols in today's Macedonia have been investigated and tried to be revealed. Old superstitions that no longer find a place in the belief system and transformed were also tried to be identified. The subject is supported with visual material in order to explain the reflections of historical personalities and mythological beliefs mentioned in the texts. It is an unexpected and important feature that among the The fact that songs related to Turkishness and songs with the special name of Istanbul are found in Macedonian mythological folk songs is an important feature in terms of being an example of intercultural relations

Keywords: mythology, Macedonian mythological songs, perception of Turkishness in Macedonian mythology, supernatural beings, mythical songs

Giriş

Bu çalışmanın problematiğini Makedon mitolojisinde bulunan şarkıların ortaya konması, analizi ve günümüzdeki yansımaları oluşturmaktadır. Amaç, Osmanlı İmparatorluğu'nun yaklaşık olarak 550 yıl boyunca hüküm sürdüğü Makedon kültüründeki sembol ve inançların kökenlerini araştırmaktır. Çünkü “dünyamız sebepler dünyasıdır. Mitoloji ise bu sebeplere cevap arayan atalarımızın düşünme biçimidir” (Bayat, 2007, s. 15). Mitler “kutsal ya da doğaüstü olan şeyin, dünyaya çeşitli, kimi zamanda heyecan verici akınlarını betimler” (Artun, 2009, s. 35). İkincil bir amaç da “Türk mitolojisinde daha sınırlı olan “müzik ve dans kahramanı” (Köktan, 2014, s. 270) gibi bir konuyu Türk dili ve folkloruna kazandırmaktır.

Yöntem bağlamında araştırma, inceleme, çeviri ve analiz (yorum) yöntemleri kullanılmıştır. Ağırlıklı olarak Makedon folklorunun ilk derlemecileri olan Dimitar ve Konstantin kardeşlerin derlemelerinden ve önde gelen folklor akademisyenlerinden olan Kiril Penuşliski ve Marko Kitevski'nin çalışmalarından yararlanılmıştır. Diğer kaynaklarımız ise konuyla ilgili olan Slav kaynaklarıdır. Çeviri anlamında hem bilimsel metin hem de mitolojik şarkıların çevirisi yapılmıştır. Analiz olarak da ortaya çıkan bulgulara göre mitolojideki inanç sisteminin Makedon toplumunun günümüzdeki tezahürleri, sembollerinde aranmış ve ortaya konmaya çalışılmıştır.

Mitolojik Makedon şarkılar

Makedon halk şarkıları, eskiden beri süregelen, toplumda yaygınlık kazanmış çeşitli inançların toplu bir yansımasıdır:

“İlkel insan, bu problemlere gerçekçi ve bilimsel yorum yapamadığı için tabiatı yöneten doğaüstü güçlere inanmaktaymış. Böylece kendi fantezi dünyasında türlü tanrılar, iyi ve kötü ruhlar; pek çok yaratığı: Periler, yılanlar, ejderhalar ve diğerlerini oluşturmuştur. Onun için mitolojik şarkılar esasında insanlığın çeşitli doğaüstü güç ve varlıklarına olan inançlarından oluşmuşlardır. Bundan dolayı mitolojik şarkılar ayna vazifesi görmektedir ki biz onlarda kendi ilkel atalarımızın idrakini, fantezilerini ve tüm mitolojisinin yansımalarını görmekteyiz. Her ne kadar mitolojik şarkıların karakteristiklerinden biri olan kurgu ve gerçeğin bir arada görülmesi” (PenyшлnsKn, 1968, s. 22) söz konusu olsa da bu şarkıların temelinde insan vardır. Sonuçta ortaya çıkan ise “tüm mitolojik varlıkların insanüstü gücü olduğu gibi insana ait nitelik ve kusurlarının da olduğudur”. (\\yrnl, 1982, s. 411)

Makedon mitolojik halk şarkılarındaki tüm doğa üstü varlıklar içinde en fazla adı geçen perilerdir. Bunun sebebi;

“Belki de insan hayatında ve inançlarında en anlamlı yere sahip olduklarıdır. Halk yaratılarında, öncelikle de şarkılarda onlar müstesna bir güzelliğe sahip ve her zaman için genç kalmaktadırlar. Periler, insanlardan uzakta, suda, gökyüzünde, bulutlarda, dağlarda, mağaralarda yaşarlar ve her zaman tamamen özgürdürler”. (Кулншні, 1970, s. 66)

Bazı inançlara göre doğaüstü yaratıklar “sıkça dağ gölleri ve nehirlerde, temiz ve berrak sularda yıkanır. Birçok yer adları da bir zamanlar onların o yerlerde toplandıklarına dair inancın olduğunu göstermektedir” (Ze~evn~, 1981, s. 44). İlk Makedon folklor derlemecilerinden biri olan Браќа Мпладнновсн’in derlemelerinde Makedonca bir söz oyunu, periler için kullanılan ifade ‘yabanlar’ olarak geçmektedir. Perilerin “dağlarda yaşamayı ve halay çekmeyi sevdiklerinden bahsedilmektedir. Büyük kahramanlarla kardeş oldukları ve onlar dara düştüklerinde yardım ettikleri, ölümden kurtardıkları kaydedilmiştir. Sıradan insanlar içinse kötü oldukları ve onları kör etmek istedikleri bilgisi, inanışlar başlığı altındaki derlemelerinde mevcuttur” (2009, s. 570). Perilerin “güzelliklerini gösteren, şeffaf kıyafetler giydiklerine inanılmaktadır. Yine aynı şekilde onların zor ulaşılan dağlarda yaşadıklarından dolayı çobanlarla karşılaştıklarına dair inanç mevcuttur. Çar Konstantin Asen’in (XIII y.y.)¹ bir buyruğunda, Üsküp yakınlarındaki bir peri pınarı anılmaktadır” (Le`e, 1984, s. 130).

Görsel 1: Çar I. Konstantin Asen ve eşi İrina Assenina (URL-1.)

Doğaüstü varlıklar olarak periler, alışlagelmiş yerlerin dışında örneğin bulutların altında, denizin derinliklerinde ve farklı malzemelerle duvar, kule, şehir, manastır gibi yapılar inşa ederler:

“Şehir inşa ediyormuş peri,

Ne gökte, ne yerde,

Fakat öylece bulut altında.

Ne direkler diziyordu, Hep seçme kahramanlar, Ne parmaklar diziyordu,

Hep seçme çocukcağızlar... ”. (Мнладнновсн, 2009, s. 29)

Periler, olağanüstü derecede hızlılar, sıklıkla ‘boynuzlu geyiğe’ biniyorlar, yular ve kamçı olarak da yılanları kullanırlar. Onların dünyasına karışanı- özellikle de çalışmanın yasak olduğu bayram günlerinde çalışanları”- insafsızca, zalimce cezalandırırlar (Le`e, 1984, s. 145). Bu konuda örnek olarak aşağıdaki mitolojik şarkı verilebilir. Rusa Stana² paskalya günü nakış işlediği için peri tarafından cezalandırılır:

“Kara gözlerini döndürdü yuvalarından kara gözlerini, omuzlarından beyaz kollarını,

dizlerinden hızlı ayaklarını”. (Мнладнновсн, 2009, s. 30, 31)

Makedon halk şarkılarındaki onur duyulan olay ise periler ile erkek kahramanın arasında geçen ve kahramanın çaldığı, onların da dans ettiği yarış motifidir. Periler kahramanı dansta geçerlerse, onun kara gözlerini alırlar. Erkek kahraman onları çalgı çalarak yendiğindeyse perilerden birini kendisine verirler. Manastır (Bitola)’da Dimo³ ve kavalcı Boşko, aynı şekilde Yovan Popov’un da perilerden eşleri varmış. Fakat periler ilk fırsatta çocuklarını da alarak onları terk etmişler.

“Ey gidi Yovan (Yoan⁴) Popov, sen ne zannettin,

neden alacaksın peri,

aşk için peri”. (Мнладнновсн, 2009, s. 27)

Olağanüstü yeteneklerle ödüllendirilmiş olan periler, doğaüstü varlıklar olduklarından dolayı, halk şarkılarında onların en büyük kahramanlarla bağdaştırılmaları şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde sadece Makedon epik şiirinde değil, daha da geniş alanda kahramanların kahramanı olarak Kral Marko⁵ da şarkılarda yer almıştır. Şarkılarda ona sıklıkla perilerle ilgili olarak rastlanmaktadır. Bir durumda

perileri itaat ettirmek için aramakta, diğerinde ise onlarla karşı karşıya gelip mücadeleyi kazanmaktadır.

Mitolojik inançlardan günümüze kadar ulaşan bir diğer etki de XIV. yüzyılın ikinci yarısında hüküm sürmüş olan ve mitolojik Makedon şarkılarında sözü edilen Kral Marko'dur. Kendisi aynı zamanda azizlik mertebesi ile de taltif edilmiştir. Bugün Kuzey Makedonya'nın Pirlepe (Prilep) şehrinde efsaneleşmiş kralın ismi ile %4,5 oranında alkol ihtiva eden yerel bir bira üretilmektedir ("krali-marko" 2025, <https://prilepskapivarnica.com.mk>).

Periler insanlarla başka şekilde de karşılaşılıyorlar: İnsan körleştiriyorlar, insana kölelik yapıyorlar, birinin köleleştirildiğini veya öldüğünü haber veriyorlar, öğüt veriyorlar, tedavi ediyorlar veya ölüyü diriltiyorlar, insan kaçırıyorlar ve benzeri gibi.

Makedon mitolojik halk şarkılarının büyük çoğunluğu yılanın mevcudiyeti ile ilgilidir. Halk inanışlarında yılan, bir kadının taşıdığından daha uzun süre bebeğini taşır. 15, 18 veya 20 ay kadar taşıyıp bir erkek çocuğu doğurur. Yılan yavrusu doğduğu zaman, koltuk altlarında küçük küçük kanatları olurmuş, onları sadece dürüst insanlar görebilirmiş. Annenin, çocuğun doğduğunu kimseye söylememesi gerekirmiş; eğer söylerse, kırkı çıkınca çocuk uçup gidermiş. İnanışa göre her erkek çocuğunun onu çeşitli zararlardan koruyan kendine ait yılanı varmış. Eğer ki erkek çocuğunun yılanı yoksa çeşitli tehlikelere karşı açık olurmuş. Halk inanışlarında yılan, verimliliğin sembolü olarak belleklerde kalmıştır. Bir inanışa göre yılan, yaz mevsiminde oruçluların bekçisidir. Dişi ejderha ile sürekli bir savaş halindedir.

Görsel 2: Marko Manastırı'ndaki Marko freski (URL-2.)

Çünkü ejderha oruçlulara saldırıp, oruçlarını bozmaktadır. Yılanlar aynı şekilde dolu yağdıran bulutları, ovaya zarar vermemeleri için dağlara doğru çeviriyorlarmış (İapkarevİ, 1892, s. 443).

Yılanların sürekli olarak yaşadıkları yerlerin “yüksek dağların mağaraları, kaya oyukları ve benzerleri olduğuna inanılmaktadır. Makedonya’da bulunan ‘Zmeyova dupka’ (Yılan deliği), ‘Zmeyovets’ (Yılanlı) ve benzeri gibi yer adları buradan gelmektedir” (KnTevskn, 2014, s. 138).

Makedon mitolojik şarkılarında yılan sıkça karşılaşılan bir motiftir:

“Yılan, büyük âşık olarak söylenmiştir. Yılanın metamorfoz için gücü olduğundan dolayı genç kızlara, bulut, çiçek, nakış işlenmiş geleneksel bir boyun bağı ve benzerleri olarak yaklaşmaktadır. Sonrasında da şimşek gibi çakarak ve sarsarak kızı alıp götürmektedir. Yılanlar, kızları dağlara, mağaralara veya oyuklara götürüp onlarla aşk yaşıyorlar; çocukları olup, mutlu yaşıyorlarmış. Genç kızlar sıklıkla gönüllü olarak da yılanlarla aşk ilişkisine giriyorlar.” (KnTevskn, 2014, s. 138)

“Stoynom⁶ yılana âşık olmuş,
âşık olmuş olacağı kadar on iki yaşında iken.
Kimse Stoyna’yı almadı,
hatta bunu kendi söylermiş...” (Mnladnnovcn, 2009, s. 37)

Halk şarkılarında “yılanın genç kızı kaptığı o an, yıldırım çarpması, şimşek çakması gibi sarsıp çalması söylenmiştir. Gündelik yaşamdan farklı olan bu şarkıda , kızın çalınmasından sonra, orada bulunanların, kızı, gökyüzünde, iki kapkara bulut arasında veya sadece kızın giysisinden bir parça görebildikleri anlatılır:

Şimşek çaktı ve sarstı, Gürgeliye’ye⁷ kaldırdı.

Bazı durumlarda her ne kadar genç kızlar gönüllü olarak yılanlarla birlikte olsalar da halk inanışlarında kızların onlardan kurtulma biçimleri de mevcuttur. Makedon halk şarkılarında bu şekilde genç kızların, yılanlardan kurtulması için bir büyü, şarkı formunda söyleniyor.

“Dikenli şimşek toplayasın, dikenli şimşek, rüzgâr kovan;
beyaz süt bulasın,
hem anneden hem de kızıdan, yeni güveç kabında kaynatasın,

yeni güveç kabında çarşambaya karşı;
ormandan yılan gönderesin". (KnTevskn, 2014, s. 139)

Makedon halk şarkılarında "yılanın ayrı bir yeri vardır, tıpkı halkın inanışlarında ve gündelik yaşantısında olduğu gibi. Halkta bugüne kadar gelmiş bazı inanışlar var ki onların kökenleri eskiye dayanmaktadır. Onlardan birisi de 'yılанда önceki atalarımızın ruhları vardır' inanışdır. Bu her şekilde "eski atalara, koruyucu olarak yılan formunda tapınılmasına sebep olmuştur" (Ze~evn~, 1981, s. 107). İnsanla yılan arasındaki ilişkiler farklılık gösterir.

"Bazı şarkılarda yılan insanın dostuyken kalan diğer şarkılarda da düşmanıdır. Bunun sebebi "insanın yılanları iyi ve kötü olarak ikiye ayırmasıdır. İyiler faydalı çünkü zararlıları yok ediyorlar ve insanlara onları kovacak ya da öldürecek türde iş bırakmıyorlar. Kötü yılanlar da ısıarak, kendi zehirleri ile insanları zehirliyorlar, o yüzden de sevilmiyorlar ve kovulup, yok edilmişlerdir. Böylece iyi ve kötü yılanlarla ilgili olarak dualistik inanç oluşmuştur". (Кулпшні, 1970, s. 144)

Draganov'un (1894) çalışmasından, nakleden KnTevskn: "Yakışıklı Dimçe⁸ için bir şarkı vardır ki düğün günü, kuruyasica kızgın yılan tarafından ısırılmış ve anında ölmüştür. Gelin kendisinin de hemen mezara gömülmesini istemiş ve 'öleyim de onu seyredeyim' dediği kaydedilmiştir.

Mezarlığa gelen yılan, gelinin yüksek sadakati ve kendini feda etmesi karşısında şaşırılmış bir şekilde, gelinden kavalı istemiş ve alete tükürerek gelinden yanaklarına sürmesini istemiş. O sırada Dimçe canlanarak kavalını çalmaya başlamış. Bunun üzerine mezarı kazıyarak onu çıkartmış ve düğünü yapmışlar:

"Yakışıklı Dimçe yeniden
düğün yapmış". (KnTevskn, 2014, s.139)

Fakat şarkıların çoğunda yılan başka amaçlar için Allah'a yazarır. Mesela genç kızı veya kahramanı öldürmesi için yalvarır:

"- Kızın canını al Tanrı saçında kuş yuvası yapayım,
yüzünden et yiyeyim,
gözlerinden su içeyim..." (KnTevskn, 2014, s. 140)

Makedon mitolojik şarkılarında ejderha, insanlara karşı dostane olmayan bir tavrı olduğundan yılandan farklı olarak kötü şeytanların sınıfına girmektedir:

“Halk inanışında, ejderha çok kuyruklu ve üç veya dokuz başlı olarak tasvir edilmektedir. Bu doğaüstü varlıklar, mağaralar, oyuklar, dağlar, göllerin derinlikleri ve denizler gibi gizli yerlerde yaşamaktadırlar. Halk hikâyelerinde geçen tema ise ejderhanın her gün bir insan yemek için suyun akışını engellediği ve yedikten sonra tekrar açtığıdır. Sıklıkla da çarın kızını yemesi gerektiğindeki temada da bir kahraman bulunup ejderhayı öldürerek çarın damadı olması söz konusudur. Ejderhanın oruç için tehlikeli olduğuna inanıldığından hamile kadınlar düşük yaptığı zaman ejderhanın içtiğine inanılmaktadır. Buradan da ‘Doğum olmadığı zaman ejderha içiyor bereketi’ atasözü gelmektedir.” (KnTevskn, 2014, s. 139)

Belirli sayıda mitolojik şarkıda göksel vücutlar da mevcuttur. Güneş, ay, yıldızlar. Ayrıca yağmur, rüzgâr, şimşek ve benzeri doğa olayları gibi. Tüm bunlar ruhsal kökenli veya insan biçimli (antropomorf) varlıklar olarak ortaya çıkmaktadırlar. Aralarında iletişime geçer, evlenirler; çocukları olur ve benzeri diğer yansımaları sergilerler.

Özellikle Makedon halk şarkılarında sıkça parlayan güneş görülmektedir ki onda da insanın tüm özellikleri mevcuttur. Onun, annesi, kız kardeşi var, evlenir, insanlarla konuşur, onlara yardım eder. Güneşin eski mitolojideki yeri, günümüze kadar iz bırakmıştır.

“İnançlarda ve mitolojide yer edinenler, mutlaka halk şarkılarında da yer bulmuştur” (KnTevskn, 2014, s. 140). ‘Yana⁹ ve Güneş’ isimli şarkıda; güzel Yana’ya kirvesi aşağıda sayılanları almadan dışarı çıkmamasını öğütüyor:

“Gündüz vakti eşarpsız, gece mumsuz çıkmayasın
sana bakmasınlar annesinin güneşi
Güneşe vermesinler seni”. (Мпладнновсн, 2009: ss. 40, 41)

Yana, kirvesini dinlememiş, gündüz eşarpsız, gece mumsuz dışarı çıkmış. Güneş de işini bitirmiş ve onu almış:

“‘Güneşli Anne’ şarkısında iki yol ağzında durup, güneşe daha hızlı batması öğüt veriliyor:

Ovada tırpan, tarlada ekini koparmasınlar.”

Tırpan ile ekin biçerek, çapalayarak ve benzeri ağır bedensel işlerle geçmiş uzun yaz günlerinin ardından güneşin neden ırgatlar tarafından lanetlendiği anlaşılmaktadır.

Ay da yıldızlar da şarkılarda geçmektedir, özellikle de ‘Gündüz’ ve ‘Gece’ kişileştirilerek söylenmiştir.

Mitolojik Makedon halk şarkıları arasında insan biçimli (antropomorf) yaratıkların kayda değer bir yeri vardır. Çeşitli inanışlarla bağlantırlandırılan veba, sıtma (Makedon dilinde aynı zamanda şiddetle çarpmak anlamına da geliyor), çiçek hastalığı olarak adlandırılan hastalık ve salgınlar, vampirlerin, kötü ve değişik yaratıkların ve benzerlerinin ruhlardır.

Halk efsaneleri (söylenceleri) ve halk şarkılarında, özellikle veba, örülmüş saçları, defteri (kara kaplı) ve listesi ile her yere ölüm eken yaşlı bir ninedir. Kendi şeklini kolaylıkla değiştirebildiğine inanılmaktadır. “Form olarak köpek, kedi, oğlak, manda; hatta bazı eşyalara, kırpık kumaş parçaları ve benzerine dönüştüğüne inanılmaktadır” (Кулшні, 1970, s. 130). Makedon halk şarkılarında veba, elinde kara kaplı defterle yürüyen ve tüm şehirleri yok eden nine olarak tasvir edilmektedir. ‘Mitre¹⁰ ve Veba’ şarkısında, üç yıl sonra İstanbul’dan dönüşünde, kuruyasica Üsküp’te konak yaptıran Mitre’den söz edilmektedir. Terk edilen şehirde sadece çeşme başında duran yaşlı bir nine onu görmüş ve kendisine sormuş:

“Ey gidi nine, yaşlı nine, ne olacak bu garip hâl:

Üsküp şehrinde geceledim ben,

hep horozların öteceği zamanları bekledim horozlar ötüyor ve köpekler havlıyor

insanları hiçbir yerde görmedim nine.” (Мнладнновсн, 2009: 338)

Kendisinin nine değil de kara veba olduğunu söyleyince, Mitre, kendi isminin ölüm defterinde yazılı olup olmadığını öğrenmek için yalvarmış. Ardından da annesini ve üç yıl önce aldığı gelinini görebilmek için kendisine hiç olmazsa üç gün süre tanıması için yalvarmış. “Üsküp’ü kurutan, terk ettiren veba için daha çok şarkılar var. Bu şarkıların büyük çoğunluğu Üsküp’te veba salgınının yayılmasını engellemek için Avusturya’lı başkomutan Pikolomini’nin tüm şehri ateşe vermesi ile ilgilidir” (Апостолски, 1969, s. 280). Veba ninenin tek oğul veya dokuz oğulun canını aldığı şarkılar sarsıcıdır. Мнладнновсн’nin derlemeleri arasında, ‘Bir Oğul Annede’ isimli şarkıda:

“Annesinin tek oğlunu, vurmuş ve morartmış.

Dokuz oğul için olan şarkıda ise şöyle denmektedir:

Anne onlara nasıl sahip olmuşsa,

Öylece, aynı sıra ile veba onları vurmuş.” (2009, s. 338)

İnsanoğlunun birçok doğaüstü yaratığa olan inancı söylencelerde de bulunuyor. “Halk, bir bebeğin doğumunun üçüncü gecesinde bu varlıkların gelip kaderini yazdıklarına inanmaktadır. İnanca göre bu doğaüstü varlıklar üç kadın veya üç genç kız olarak tam gece yarısında gelmektedirler. Ohri (Ohrid) ve çevresinde onların beyaz giydiklerine dair inanç hâlâ devam etmektedir” (Sborník za narodnǔmǔ Tvorennǔ, tom 13, s. 137). “Bu üç kız arasında sonuncusunun, bazı inanışlara göre en yaşlısının, bazısına göre ise en gencinin dediğine diğer ikisinin de uyduklarına inanılmaktadır” (KnTevskn, 2014, s. 141).

Kral Marko hakkındaki halk yaratılarında çok fantastik unsurlara rastlanmaktadır. Şarkıda geçen Volkaşin, Kral Marko’nun babasıdır.

“Volkaşin¹¹ misafir davet etmiş, yeni doğan çocuğunun yedisi için Üçüncü gece, tatlı akşam yemeğini.

Misafirler gelip yemişler, Akşam yemeğinden sonra yatmışlar,

Yatıp tümü uyuya dalmış, Sadece Volkaşin uyumamış, Zaman tam da gece yarısıyken, gece yarısı – sağır sessizlik,

üç kader yazıcı gelmiş, çocuğa kısmetini yazmaya.

İkisi Marko¹²’ya kısmet demişler, Üçüncüsü - Marko kahraman olsun – demiş,

Delikanlı büyüdüğü zaman, Kırşın babasının kemiklerini.

Yazılan olmuş ve Volkaşin yeni doğan oğlunu tutup Vardar Nehri’ne atmış”

(Кулпшні, 1970, s. 291)

Yazgıyı duyup da çile çekeceği konuyu değiştirmek için çabalayanlar hakkındaki şarkılarda kız kardeş bilinçli olarak tek ağabeyi için kendini kurban etmektedir:

“Ağabeyi için kız kardeş kendini kaybetti.”

Mitolojik halk şarkılarında, büyüye, nazara, beddua ve hayır duaya odaklanmış şarkılar da mevcuttur. Günümüzde de insanın nazar ve kem gözden çile çekebileceğine dair inanç devam etmektedir. Nazar değmesi esasında büyüsel bir durumdur. “Hain veya nazarlayan gözlerin bakışı ile ayrıca birine ya da bir şeye şaşırtıcı ve övücü sözlerin edilmesi ile de oluşmaktadır. (Кулпшні, 1970, s. 291)

‘Nazar Değmiş Olan Kahraman Ölüyor’ isimli şarkıda, kahraman Goyko¹³, teyzesine misafirliğe gitmek için davet edilmiş. Goyko’yu ev halkı (babası, annesi, gelinleri, erkek ve kız kardeşleri) yola hazırlayıp yolcu ederken dikkat çekecek bir şey yapmadan gitmesini öğütlemişler:

“Yavaşça git, dikkatlice bak, dikkatlice bak, güzel yürü.

Fakat Goyko teyzesinin köyünden geçerken, genç kızlar, delikanlılar, gelinler ve yaşlı nineler tarafından fark edilip, özenilip, nazar ederek onun ölümünü çağırmışlar:

Onu gördüklerinde, gördüklerinde, gördüler ve gıpta ettiler,
meydanın ortasında öldü delikanlı.”

Halk şarkılarında nazarlara gelmiş gelinden de söz edilmektedir:

“Birdenbire gözleri ile kestiler, zorlukla eve götürdüler,
attan indirmelerini beklemeden, düşmüş yumuşak döşeğe, düştüğü gibi can vermiş.”

Mitolojik şarkılarda, rüyalara inancın da yeri vardır. Halk inanışına göre rüyalar her zaman bir şeyler söyler, haberdar eder. ‘Yana’nın Kötü Rüyası’ isimli şarkıda, Yana, gördüğü rüyayı babasına anlatmış:

“Karanlık bir bulut oluştu, Buluttan küçük gül Gülden bulanık sel,
Kara odunlar ve taşlar oluştu.”

Babası rüyayı şöyle yorumlamış:

“Karanlık bulut ise, o lanetli Türkler’dir; gül küçük ise
o bizim göz yaşlarımızdır, bulanık sel ise,
o bizim kanımızdır, odunlar ve taşlar,
onlar bizim başlarımız ve cesetlerimizdir.”

Çok sayıda Makedon şarkısında ve bazı gelenek ve göreneklerde bir zamanların kurban verme ritüellerine de rastlanmaktadır. Çok eski zamanlarda tanrılara çeşit türlü kurbanların sunulması geleneği Kuzey Makedonya’da “büyük inşaat yapımlarında: Ev, köprü, duvar ve hatta kuyu açmalarda da bir hayvanın kurban edilmesi geleneği halen devam etmektedir. Bugün sıklıkla kuzu kesilmektedir” (KNTevskN, 2014, s. 143).

Çok eski gelenekler Makedon halk yaratılarında ve her şeyden önce de Makedon halk şarkılarında iz bırakmışlardır. Мпладнновсн tarafından derlenen ‘Gelin Stumnitsa’¹⁴ şarkısında, “usta olan dokuz kardeş, duvarı yapamadıklarını gördükleri zaman, ertesi gün onlara yemek getirecek olan gelini duvara koymak üzere anlaşmışlar:

“dokuz usta, onu yakalayıp, tutup genç Strumnitsa’yı, duvara
koydular temelin dayanıklı olması için.” (2009, s. 280)

Eskiden beri süregelen kurban verme ile ilgili temalara başka yerlerde, “mesela geleneklerde ve şarkılarda da rastlanabilir. Örnek olarak Voditsi (sular) bayramında yağmur için yalvarma ve diğerleri sayılabilir.

“Makedon atasözleri ve şiirleri motif olarak metamorfoz, eğitmek, bir durumdan başka bir duruma geçmek, bir nesneden başka bir nesneye geçmek, bir bitkiden başka bir bitkiye geçmek, insandan hayvana ve bitkiye geçme ve benzerleri gibi rastlanmaktadır. Bu durumları anlatan çok sayıda balatlar dokunaklı bir iz bırakmaktadır.” (KNTevskN, 2014, s. 143)

Sonuç

İncelenen Makedonca mitolojik şarkılarında kullanım sıklığına göre sırasıyla peri, yılan ve ejderha motiflerine çokça rastlanmıştır. Perilerin yaşadığı yerler: Suda (nehir, göl), gökyüzü (bulutlar, şimşek), dağ (dağ kovukları), mağaralardır (mağara oyukları). Kıyafetleri şeffaf olup inşa ettikleri yapılar ise duvar, kule, manastır ve şehirlerdir.

Yapıların mekânları ise bulutların altında, denizin ortasında ve benzerleri yerlerdedir. İnşaat malzemesi olarak da alışılmadık yani dünyada olmayan malzemedir. Binekleri, boynuzlu geyiktir. Kamçı olarak kullandıkları araç ise yilandır. Yarış motifi anlamında peri ile insan arasında geçmektedir. İnsan kahraman erkekler çalgı çalarken, periler de dans ederek yarışmaktadır. Kazanan peri olduğunda, kahramanın siyah gözlerini almakta; kazanan insan olan kahraman delikanlı olduğunda ise perilerden bir tanesini kendisine vermektedirler. Makedon mitolojik şarkılarında periler, insanla aşk yaşıyor, evleniyor, çocuk sahibi oluyor ve çoğunlukla çocuklarını da alarak insan olan erkekleri terk ediyorlar. Olağanüstü yetenekli olmalarının yanı sıra insan gibi zayıf yönleri de olabiliyor. Hem insanı köleleştiriyorlar hem kendileri de insana köle olabiliyorlar. Birinin köleleştirildiğini veya öldüğünü haber verebiliyorlar. İnsanlara öğüt

veriyorlar. İnsan kaçırmıyorlar, tedavi edebiliyor veya ölüyü diriltebiliyorlar. Perilerin insanlarla sıkı bir ilişkide olduğu açıkça görülmektedir.

Mitolojik Makedon şarkılarında söz edilme sıklığı olarak ikinci sırada ise yılan vardır. Her erkek çocuğunun onu çeşitli zararlardan koruyan kendine ait yılanı olduğu inancı, günümüzde yerini koruyucu azizlere ve meleklerle bırakmıştır. Hangi erkek çocuğunun yılanı yoksa çeşitli tehlikelere karşı açık olduğu inancı yaygındır. Bu bağlamda yılan, verimliliğin sembolü olarak anlam kazanmıştır. Bir inanışa göre yaz mevsiminde yılan, oruçluların bekçiliğini yapmaktadır. Ayrıca insanın düşmanı ejderha ile savaşıyor bir varlıktır.

Başka bir inanışa göre de yilandan önceki ataların ruhlarının var olduğu inanışıdır. Bu her şekilde eski atalara, koruyucu olarak yılan formunda tapınılmasına sebep olmuştur. Kimi şarkılara göre yılanlar büyük âşıklardır, çünkü bazı genç kızların kendileri ile gönüllü aşk ilişkisine girdikleri görülmektedir. İnsanla yılan arasındaki ilişkiler farklılık gösterir. Bazı şarkılarda yılan insanın dostu iken bazı şarkılarda da düşmanıdır. Bunun sebebi de insanın, yılanları iyi ve kötü olarak ikiye ayırmasıdır. Burada iyi ve kötü yılanlarla ilgili olarak dualistik inanç olduğu da ortaya çıkan bir sonuçtur. Ayrıca Makedon mitolojisinin ata kültü motifi de yilandır.

Sıralamanın sonunda yer alan ejderha ise kötü şeytanların sınıfına girmektedir. Onun yilandan farkı, insanlara karşı kötü olmasıdır. Halk inanışında, ejderha, çok kuyruklu ve üç veya dokuz başlı olarak tasvir edilmektedir. Yaşadığı yerler mağaralar, oyuklar, dağlar, göllerin derinliklerinde ve denizler gibi gizli yerlerdir. İnsanlardan kurban aldığı, oruca engel olduğu ve de hamile kadınların düşük yapmalarına sebep olduğuna inanılmaktadır. Makedon mitolojisinde yer alan inanca göre insanların düşmanıdır.

Veba, sıtma, çiçek gibi hastalıklar, birer doğaüstü varlıklar olan vampir, kötü yaratık ve çeşitli ruhlar olarak adlandırılmışlardır. Eski zamanlarda tanımlanamayan mikroplar, bakteriler ve virüslere birer doğaüstü yaratılmışçasına isim verildiği görülmektedir. Bunlar insan biçimli (antropomorf) yaratıklardır, mesela vebanın saçlı örülü, elinde kara kaplısı ile dolaşan bir nine olduğu inancı gibi. Şarkılardan birinde de kahramanımız üç yıl boyunca İstanbul'da çalışıp, kazanıp, arttırdığı para ile veba salgınında yok olan Üsküp'te konak yaptırmış. Burada sadece hastalıklara yüklenen

anlam bağlamında değil aynı zamanda dünyanın geçiciliği konusunda da bir çıkarsama söz konusudur.

Kurban verme ile ilgili inanışlar da günümüzde Makedonya'da hâlâ devam etmektedir. Halkın çoğunluğunun bağlı oldukları Makedon Ortodoks inancında da kurban ritüeli vardır. Büyük inşaatlarda ve ev yapımlarında kazılan temele doğrudan hayvan kesme ritüeli hâlâ tüm canlılığıyla sürdürülmektedir. Mitolojik halk şarkılarında, büyüye, nazara, beddua, hayır duaya ve büyü bozmaya odaklanmış şarkıların da olduğu tespit edilmiştir.

Sonuncu kategori de rüyalar ve inançla ilgilidir. Osmanlı'nın Balkanlar'a olan akınları ile ilgili olarak bir rüya, mitolojik şarkı formunda karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'nın bu topraklardaki hükmü ise yaklaşık olarak 550 yıl kadar sürmüştür. Dolayısıyla Türklerle ilgili bir olayın yer alması da olağan sayılabilir. Ancak Türklerin Makedon topraklarını fethi ve yönetiminin, istenmeyen bir felaket olarak nitelendirildiği açıkça görülmektedir.

Yukarıdaki tüm bulguların ışığında Makedon mitolojik şarkılarını özetleyecek olursak; Makedon mitolojisinde doğaüstü varlıklar sırası ile aşağıdaki gibi tespit edilmiştir: Makedon mitolojisinde doğaüstü varlıklardan olan periler insanlarla en sık ilişkiye giren varlıklardır. Ata kültü yılan hem iyi hem kötü olarak dualitik bir varlıktır. Ejderha ise tamamen kötü ve zarar verici bir doğaüstü varlık olarak tanımlanmıştır. Makedon mitolojik şarkılarında geçen ve anlam yüklenen doğal olayların, ruhsal kökenli veya insan biçimli (antropomorf) varlıklar olarak ortaya çıktıkları görülmüştür:

Güneş, ay, yıldızlar, gündüz ve gece kişileştirilerek söylenmiştir. Doğaüstü yaratık anlamı yüklenen hastalıklar: Veba (yaşlı nine), sıtma, çiçek hastalığıdır. Makedon Mitolojisinde Metamorfoz:

nesneden ~ nesneye

bitkiden ~ bitkiye

insandan ~ bitkiye

insandan ~ hayvana geçme şeklindedir.

Ortaya çıkan bulgulara göre, Makedon mitolojisinde bulunan şarkılardan günümüze kadar ulaşmış ve halen kullanılan sembollerin varlığı tespit edilmiştir. Özellikle mitolojik şarkılarda sıkça geçen parlayan güneşe, insani özellikler atfedilmiştir. Güneşin insanlarla konuşması ve yardım etmesi söz konusudur. Makedon mitolojisinde güneşin önemli bir yeri vardır. Bunun günümüzdeki tezahürü ise Kuzey Makedonya Cumhuriyeti'nin bayrağında açıkça görülmektedir.

Öte yandan mitoloji kaynaklı eski inanışlardan bazılarının günümüz inanç sisteminde yer edinemediği, tutunamadığı ve hükümden düştüğü tespit edilmiştir. Bunlar arasında veba ile ilgili inanışlar devam etmemektedir. Kötücül olan ejderhanın bereketi içerek düşüğe neden olduğu konusunda günümüz Makedon toplumunda devam eden herhangi bir inanış yoktur.

Dönüşen inanışlar olarak ise erkek çocuğunun koruyucusu yılanla arasındaki ilişkiye dair batıl inancın da hükmü kalmamıştır. Ancak bu inanış günümüzde yerini koruyucu azizlere ve meleklerle bırakmıştır. Makedon toplumunda kurban verme inanış ve ritüelleri Hristiyan, Ortodoks mezhebi eksenine ile sağlamlaşmıştır. Yine din destekli nazar, büyü ve rüya inanışları yüksek oranda devam etmektedir.

Sonuç olarak mitolojik Makedon şarkıları örnekleminden görüldüğü üzere, mitolojide yer edinen inançlar, mutlaka mitolojik halk şarkılarında ve atasözlerinde de yer bulmaktadır. Ancak bazıları gündelik yaşantıda sembolleşerek (Makedon bayrağı, bira markası gibi) devam ederken, bazıları bilimsel gelişmelere (veba, hamilelikte düşük gibi) istinaden hükümden düşerken bazıları da şekil değiştirmişlerdir (erkek çocuğunun koruyucusu yılan yerine aziz ve meleklerin yerini alması gibi). Kökenleri sözlü ve yazılı eski kaynaklardan beri gelen ve günümüzde göreceli olarak biçim değiştirerek nesnelleşen inanışlar, hükümden düşen inanışlar (batıl inançlar) ve kaynağı ve nesnesi değişen inanışlar olduğu saptanmıştır.

Notlar

¹ 13. yüzyılın ilk yarısında hüküm sürmüş olan Bulgar Çarı.

² Bir kadın adı ve soyadı.

³ Erkek adı.

⁴ Marko ya da Marko Mrnjavčević, lakabı Kraljević, 1371-1395 arasında hukuki olarak Sırp kralı ve Osmanlı Vasalı. Güney Slav halklarının ulusal kahramanıdır. Yaşamı ve kişiliği Sırp, Rumen, Bulgar ve Arnavut folklorunda zengin ayrıntılarla işlenmiştir.

⁵ Marko ya da Marko Mrnjavčević, lakabı Kraljević, 1371-1395 arasında hukuki olarak Sırp kralı ve Osmanlı Vasalı. Güney Slav halklarının ulusal kahramanıdır. Yaşamı ve kişiliği Sırp, Rumen, Bulgar ve Arnavut folklorunda zengin ayrıntılarla işlenmiştir.

⁶ Stoyna: Kadın adı.

⁷ Kuzeybatı Makedonya'da bir köy adı.

⁸ Aslı, Dimitar veya Dimo olan erkek adı.

⁹ Kadın adı.

¹⁰ Erkek adı.

¹¹ Kullanılmayan ve rastlanmayan bir erkek adı.

¹² Erkek adı.

¹³ Erkek adı.

¹⁴ Yaygın olmayan bir kadın adı.

Kaynaklar

Apkareví. K. A. (1892). *BílgarskN prNkask berobenN® sÍ prNbavlenNe na nekolko makedonovlaškn N albanskN*. Kn. VIII s. 443 prNkazna 258. SofN®. (Birkaç Makedonya Ulahlarının ve Arnavutlar'ın masal ve inanışlarının ilavesiyle Bulgar masalları ve inanışları).

\yrN|, V. (1982). *LNrNka y sveTskoj knN`evnosTN*. Beograd: SKZ. (Dünya literatüründe lirik şiiri).

Artun, E. (2009). *Anonim Türk halk edebiyatı nesri*. İstanbul: Kitabevi. Bayat, F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1*, İstanbul: Ötüken.

Draganov, P. D. (1894). *Македонско-славјанскиј сборник с приложением словаря*. С.-Петербург: Тип. Е. Евдокимова. (Makedonca-Slavca derlemeleri, sözlük ekli).

IsTorNja na makedonskNoT narod, (1969) knNga 1, Редакција: Михаило Апостолски (и др.). Skopje: Nova MakedonNja. (Makedon halkının tarihi).

KNTEvskN, M. (2014). *IsTorNjaTa na MakedonskNoT Фолклор*. Skopje: Gnrlanda. (Makedon folklor tarihi).

Köktan, Y. (2014). Mitoloji dans ve müzik. *TÜRÜK- Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 3, 261- 271.

КулНшНí, [. (и др.). (1970). *SrpskN mNTолошkN re~nNk*. Beograd: Нолит. Le`e, L. (1984). *Slovenska mNTологNja*. Beograd: Графос. (Sırp mitoloji sözlüğü).

MNладNnovcN. D. N K. (2009). *ZbornNk na narodnN pesnN*. Skopje: КулТура. (Halk şarkıları Derlemeleri).

РенушлNskN, K. (1968). *ObrednN N mNTолNшkN pesnN*. Скопје: Македонска Книга. (Ritüeller için mitolojik şarkılar).

Sándor Papp, Vasal. *TDV İslâm ansiklopedisi*. [https:// islamansiklopedisi.org.tr/vasal](https://islamansiklopedisi.org.tr/vasal) (06.05.2019).

SbornNkí za narodnN ymTvorenN®, nayka N knN`nNna, (g. n.). (t.y.). Tom 13. SofN®. (Halk yaratıları derlemeleri).

Ze~evN~, S. (1981). *MNTska bN~a srpskNh predawa*. Beograd: Етнографски Музеј. (Sırp geleneklerinde mitolojik varlıklar).

Elektronik sözlükler:

Makedonca dijital sözlüğü. <<http://www.makedonski.info>>

MDR: Makedonca dijital sözlüğü. <<http://drmj.eu>>

TDK: Türk Dil Kurumu, Sözlükler. <<https://sozluk.gov.tr>>

Görsel malzeme kaynakları:

URL-1: “Çar I. Konstantin Asen ve eşi İrina Assenina” <<https://boyanachurch.info/en/wall-paintings-en>> URL-2: “krali-marko” <<https://prilepskapivarnica.com.mk>>

URL-2: “krali-marko” <<https://prilepskapivarnica.com.mk>>

FINANS: Bu çalışmanın yürütülmesinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI BEYANI: Yazar, bu çalışmayı etkileyebilecek finansal çıkarlar veya kişisel ilişkiler olmadığını beyan eder.

YAZAR KATKILARI: Yazar, makalenin tümünü katkılarıyla oluşturmuştur.

ETİK ONAY BEYANI: Bu çalışmada Yerel Etik Kurul Onayına gerek duyulmamıştır.

VERİ KULLANILABİLİRLİK BEYANI: Bu çalışmada kullanılan verilere yazardan talep üzerine erişilebilir.

FINANCE: No financial support was received for the conduct of this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT: The author declare that there are no financial interests or personal relationships that may influence this study.

AUTHOR CONTRIBUTIONS: The author has contributed to the manuscript in its entirety.

ETHICAL APPROVAL STATEMENT: Local Ethics Committee Approval was not required for this study.

DATA AVAILABILITY STATEMENT: The data used in this study are available upon request from the author.

Bu eser Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

(This work is licensed under a Creative Commons NonCommercial license Attribution International License).